

روابط ایران و مکزیک در دوره قاجاریه بر پایه اسناد وزارت امور خارجه

محمد چگینی^۱

چکیده

سابقه نخستین اقدام دولت ایران و مکزیک برای ایجاد روابط رسمی، به آغاز قرن بیستم میلادی باز می‌گردد. ایران و مکزیک، با وجود دوری بسیار، تصمیم گرفتند رابطه سیاسی برقرار کنند. در پی مذاکرات میان سفرای دو کشور در واشنگتن، آمادگی برای اعزام سفرای فوق‌العاده فراهم شد و با انعقاد عهدنامه مودت، طرفین از حقوق کامل‌الوداد برخوردار شدند. در این مقاله، با تکیه بر اسناد موجود در آرشیو اداره اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه، روند شکل‌گیری رابطه میان ایران و مکزیک در دوره قاجار بررسی شده است.

• واژگان کلیدی:

ایران، مکزیک، روابط، قاجاریه

مقدمه

سابقه اظهار تمایل برای برقراری روابط میان ایران و مکزیک، به آغاز قرن بیستم میلادی بازمی‌گردد. در گذشته، یعنی بیش از یک قرن پیش، دوری و نزدیکی، عامل مهمی در توجیه روابط بین کشورها بود، اما الزامات بین‌المللی برای برقراری رابطه بین دول در آغاز قرن بیستم، تا حدودی از اهمیت فاصله جغرافیایی کاست و دو کشور ایران و مکزیک نیز از این قاعده برکنار نبودند. ایران از میان کشورهای قاره آمریکا، فقط در واشنگتن نمایندگی سیاسی داشت و به تدریج در صدد برآمد تا با دیگر کشورهای این قاره باب مراودات را بگشاید. مفخم‌الدوله سفیر ایران در واشنگتن، مأموریت یافت برای برقراری رابطه با کشورهای آمریکای شمالی و جنوبی، اقدام کند. معلوم نیست که ایرانیان تا چه اندازه از مکزیک و مردمان آن کشور آگاهی داشتند، اما بر پایه یکی از گزارش‌های مفخم‌الدوله، می‌توان گفت که به هر حال، سفیر ایران چندان شناختی از آن کشور و دیگر کشورهای آمریکای لاتین نداشت.

جزئیات چگونگی برقراری روابط ایران با مکزیک، تاکنون بررسی نشده و در این مقاله کوشیده ایم تا بر اساس اسناد موجود در آرشیو وزارت امور خارجه، این مسأله را موضوع تحقیق قرار دهیم. اسناد موجود، بیشتر در باره تشریفات و نحوه استقبال از نمایندگان اعزامی یکدیگر است، اما از خلال همین اطلاعات می‌توان دریافت که دو کشور تا چه حد، برای یکدیگر احترام قائل بوده‌اند.

آغاز رایزنی‌ها

دولت ایران در اوائل قرن بیستم، روابط خود را با بسیاری از کشورهای جهان توسعه داد. یکی از مناطقی که توجه وزارت امور خارجه را جلب کرد، قاره آمریکا بود. در سال ۱۳۰۵ق. / ۱۸۸۸م. حاج حسین قلی خان معتمد الوزراء، ملقب به صدرالسلطنه، به دستور ناصرالدین شاه برای افتتاح سفارت ایران به واشنگتن اعزام شد (نشریه وزارت امور خارجه، ش ۴، ۱۳۳۵). پیوستگی سیاست‌های بین‌المللی، به ویژه در امور تجاری و اقتصادی، ایجاب می‌کرد تا دولت برای پیشبرد اهداف خود، در دیگر کشورها نماینده سیاسی داشته باشد؛ از این رو سفارت ایران در آمریکا وظیفه یافت تا نحوه برقراری روابط با کشورهای آمریکای لاتین را بررسی کند.

نخستین ملاقات رسمی میان مقامات ایران و مکزیك در جریان سفر مظفرالدین شاه به فرنگ در سال ۱۳۱۷ ق. / ۱۸۹۹م. یعنی یکصد و پانزده سال پیش صورت گرفت و مظفرالدین شاه، کالارد وزیرمختار مکزیك را در سن پترزبورگ به حضور پذیرفت (سفرنامه مظفرالدین شاه، ۱۱۵:۱۳۶۱). هر چند اطلاعات خاصی در باره این ملاقات در دست نیست، اما می‌توان حدس زد دو طرف بر برقراری روابط تأکید کرده باشند و اقدامات بعدی را می‌توان مؤید این مطلب محسوب کرد.

به همین منظور، اسحاق خان مفخم‌الدوله وزیر مختار ایران در آمریکا که از دیپلمات‌های فعال دوره قاجار بود، با سفیر مکزیك و دیگر کشورهای آمریکای لاتین در واشنگتن، رایزنی‌ها را آغاز کرد. مکزیك نخستین کشوری بود که مفخم‌الدوله برای مذاکرات برگزید، زیرا این کشور به منزله دروازه آغاز مراودات ایران با آمریکای جنوبی بود. بر پایه گزارش مفخم‌الدوله به وزارت امور خارجه به تاریخ ۱۶ شوال ۱۳۱۹ق. / ۲۷

ژانویه ۱۹۰۲ م. او، محمدعلی نام از اعضای سفارت را برای مذاکره نزد مانوئل واس پیرس، سفیر مکزیک فرستاد تا نظرات وی را در این خصوص جویا شود (آرشیو وزارت امور خارجه، ۱۹/۱-۳-۱۰-۱۳۲۰ ق.). نتیجه اولیه مذاکرات مثبت بود و با اعلام آمادگی نامبرده برای برقراری رابطه سیاسی با ایران، مفخم الدوله مذاکرات خود را به صورت جدی با سفیر مکزیک و دیگر کشورهای آمریکای لاتین از جمله بزریل، شیلی، آرژانتین و کلمبیا آغاز کرد. او در گزارش ۱۰ ذی الحجه ۱۳۱۹ ق. ۲۱/۱ مارس ۱۹۰۲ م. به وزارت امور خارجه خبر داد که با سفرای کشورهای امریکای جنوبی در واشنگتن ملاقات و به منظور برقراری روابط گفت و گو کرده است و گفت که طرفهای مذاکره، موافقت خود را برای برقراری رابطه رسمی و انعقاد معاهده اعلام داشته‌اند:

«چنانکه بعرض مبارک رسانیده است با سفرای دول ممالک آمریکای جنوبی پس از ملاقات و گفتگوهای زیادی قرار شد که عهدنامه دوستی و تجارتی فیما بین دولت علیه و آن دول بسته شود. چند نفر از سفرای مزبور که اجازه از دول متبوعه خودشان خواسته بودند، دستورالعمل رسیده که از جمله وزیر مختار کولومبی، وزیر مختار هائیتی و سفیر کبیر مکزیک. هر دو وزیر مختار مزبور عهدنامه را امضاء کرده‌اند منتظر [م] سفیر کبیر مذکور امضاء نماید تا هر سه را بفرستد از نظر مبارک بگذرد و به امضای همایونی و تصدیق وزارت جلیله امور خارجه برسد. اسحاق» (همان: ۲۰-۳-۱۰-۱۳۲۰ ق.).

رایزنی‌های دو سفیر، که از طرف دولت‌های خود مأموریت انعقاد عهدنامه را بر عهده داشتند، موفقیت‌آمیز بود و مانوئل واس پیرس و مفخم الدوله بر سر انعقاد عهدنامه مودت و تجاری به تفاهم رسیدند. این عهدنامه را در ۵ صفر ۱۳۲۰ ق. ۱۴/۱ مه ۱۹۰۲ م. هر دو نفر امضاء کردند. عهدنامه شامل مقدمه، هشت ماده و نتیجه، به سه زبان فارسی،

اسپانیایی و فرانسوی و در ماده یکم، بر توسعه روابط تأکید شده بود. در ماده دوم، دو طرف توافق کردند که به پایتخت و دیگر شهرهای معتبر یکدیگر مأموران دیپلماتیک بفرستند. این مأموران باید ابتدا امضای مأموریت خود را از دولت محلی گرفته باشند. نکته مهم ماده دوم این بود که طرفین از کلیه حقوق دول کامله الوداد بهره‌مند می‌شدند. قید دولت کامله الوداد یا ملت کامله الوداد شرطی است که در بسیاری از معاهدات بین‌المللی و بیشتر در پیمان‌های بازرگانی به کار می‌رود. بنابراین شرط، حقوق و امتیازات یکی از دو دولت طرف معاهده با دولت ثالث، موجب بهره‌مندی کشور طرف قرارداد اول از همان امتیازات نیز می‌شود. این امتیازات به تصویب موافقتنامه جدید یا تشریفات دیگری نیاز ندارد. حاصل آنکه، دو طرف برای یکدیگر احترامی در حد کشورهای بزرگ قائل بودند. ماده سوم به حقوق رعایا و اتباع دولتین متعاهدتین اختصاص داشت و توافق شده بود که اتباع دو کشور از حقوق و معافیت و امتیاز دول کامله الوداد برخوردار باشند. در ماده چهارم توافق شد که برای تجار امتیازی معادل دول کامله الوداد در نظر گرفته شود. (آرشیو وزارت امور خارجه، مخزن معاهدات، عهدنامه مودت دوستی و تجاری- واشنگتن ۱۴/۵/۱۹۰۲). این معاهده نشان داد که ایران و مکزیک خواهان روابط دوستانه رسمی هستند و اتباع آنها نیز از حقوق کامله الوداد برخوردارند؛ حال آنکه هر کشوری حاضر نبود با حقوق کامله الوداد موافقت کند. در قرارداد ایران و مکزیک نکات مثبتی وجود داشت که نمایندگان سیاسی برخی از کشورهای دیگر بر آن بودند تا آن را مبنای کار خود قرار دهند. برای نمونه، نماینده ژاپن که با ممتاز السلطنه سفیر ایران در لاهه

برای انعقاد موافقتنامه مذاکره می‌کرد، خواهان همان شرایط حقوقی شد که ایران به مکزیک داده بود (همان: ۶۸-۱۳-۱۰-۱۳۲۱ق.).

عهدنامه مودت، به عنوان مبنایی برای برقراری رابطه دو کشور، پس از امضای طرفین آماده اجرا بود. مطابق ماده دوم، طرفین توافق کردند تا روابط را به صورت رسمی برقرار کنند و نماینده سیاسی انتخاب و به پایتخت‌های یکدیگر بفرستند. وزیر امور خارجه، فرمان مظفرالدین شاه را مبنی بر انتصاب مفخم‌الدوله به عنوان نماینده فوق‌العاده برای سفر به کشورهای هدف، به وی ابلاغ کرد:

«به موجب اجازه اعلیحضرت شهریار اقدس ارواحناه فداه و مطابق دستورالعمل وزارت جلیله خارجه جناب مفخم‌الدوله با چند دول معتبر آمریکای شمالی و جنوبی عهدنامه دوستی و تجارتی منعقد نماید... مأموریت موقت به دربارهای مکزیک، برزیل، آرژانتین، پرو، پاراگوئه، اروگوئه با سمت سفیر کبیر فوق‌العاده خواهد بود» (همان: ۴۴-۲۰-۱۰-۱۳۲۰ق.).

پس از این فرمان، وزیر امور خارجه در نامه دیگری مفخم‌الدوله را با حفظ سفارت در واشنگتن به عنوان سفیر ایران در مکزیک معرفی کرد: «... حسب الامر الاقدس الاعلی ارواحناه فدا سفارت مکزیک هم به مشارالیه مرحمت شد که پس از انجام مأموریت فوق‌العاده خود به سمت وزیرمختار و ایلچی مخصوص در مکزیک باشد و گاهی از واشنگتن به مکزیک برود.» (همان: ۱۴-۲۰-۱۰-۱۳۲۰ق.).

اعزام نماینده و ایلچی مخصوص به مکزیک

حدود یک سال پس از انعقاد عهدنامه مودت، مفخم‌الدوله با اجازه‌ای که از مرکز دریافت کرده بود، سفر به مکزیک و آمریکای جنوبی را آغاز کرد. در اسناد مشخص

نیست که همراهان وی چند نفر و چه کسانی بوده اند، اما می دانیم که شمار کارکنان سفارت ایران در واشنگتن اندک بود. مفخم‌الدوله برنامهٔ مسافرت خود را به سفرای این کشورها در واشنگتن اعلام کرد که با استقبال آنها روبه رو شد و سفرها هماهنگی‌های لازم را با دولت‌های خود انجام دادند. به نوشتهٔ مفخم‌الدوله: «... تمام این سفرها از جانب دول متبوعهٔ خودشان اظهار تشکر و امتنان از مراحم ملوکانه نمودند ... حکومت مکزیک به توسط سفیر کبیر مقیم واشنگتن از مأموریت فدوی خیلی اظهار مسرت کرده است» (همان: ۱۱۲-۳-۱۰-۱۳۲۰ق.).

مفخم‌الدوله در حال تهیهٔ مقدمات سفر بود که سفارت آن کشور در واشنگتن به سفیر ایران اطلاع داد، رئیس‌جمهور مکزیک عازم سفر به خارج از کشور است. به همین سبب، سفیر ایران، سفر به آمریکای جنوبی و مکزیک را به تأخیر انداخت. خوسه دلا کروس پورفیریو دیاس، رئیس‌جمهور مکزیک، که منتظر ورود فرستادهٔ فوق‌العاده بود، در پیامی از طریق سفیر آن کشور در واشنگتن، از این مسافرت به خاطر "افتتاح مناسبات" و "انعقاد عهدنامه"، ابراز مسرت کرد.

یک ماه بعد، مفخم‌الدوله با قطار، از خاک آمریکا به مقصد مکزیک به راه افتاد. طبق گزارش سفارت در واشنگتن، این مأموریت آنقدر برای رئیس‌جمهور مکزیک اهمیت داشت که دستور داده بود با فرستادهٔ فوق‌العادهٔ ایران، همچون سفیر کشورهای بزرگ رفتار شود: «... همان احتراماتی که در حق سفرای کبار دول معظم اروپا و سفیر کبیر اتنازونی معمول داشته و می‌دارند برای این بنده نیز حاضر کرده‌اند» (همان: ۹-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.). در غره ذی‌الحجه ۱۳۲۰ / اول مارس ۱۹۰۳ مفخم‌الدوله (همان، ۹-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.) سفر خود به سرزمین مکزیک را آغاز کرد و ۵ روز بعد به ایستگاه راه‌آهن مکزیکو رسید و مورد

استقبال مسیو موریس، رئیس تشریفات وزارت امور خارجه قرار گرفت. در روزهای نخستین ورود به مکزیک، شهر مکزیکو تعجب نماینده ایران را برانگیخت؛ معلوم می شود که دولتمردان ایران شناخت چندانی از مکزیک نداشته‌اند:

«شهر بسیار قشنگ و خوش ساختی است. کوچه و خیابان‌های عریض دارد که از دو طرف تماماً درخت کاشته شده‌اند... تمام شهر شب‌ها با چراغ برق روشن است. خط تراموای الکترونیک در غالب کوچه [ها] هست و جمعیت شهر قریب چهارصد هزار نفر است ... کرایه خانه‌ها و قیمت مأكولات و غیره به قدر نصف و گاهی ثلث واشنگتن است و دو سه مقابل طهران است و در خیابان‌ها و کوچه‌های وسیع مجسمه‌های عالی ساخته‌اند. بودجه شهر قریب دو میلیون فرانک در سال است و هر روز بر آبادانی شهر افزوده می‌شود» (همان: ۴۱-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.).

مفخم‌الدوله یک روز پس از ورود به مکزیکو و رفع خستگی راه، به رسم معمول با مقامات وزارت امور خارجه ملاقات و مذاکرات اولیه را برای برقراری و توسعه روابط طبق عهدنامه آغاز کرد. وزیر امور خارجه مکزیک از اینکه شاه ایران گام نخست را برای برقراری روابط برداشته است، قدردانی و ابراز امیدواری کرد تا هر چه زودتر نماینده کشورش نیز به تهران اعزام شود. در روز ۱۱ ذی‌الحجه ۱۳۲۰ق. / ۱۱ مارس ۱۹۰۳م. سفیر فوق‌العاده ایران موفق شد با ژنرال دیاس، رئیس جمهور ملاقات کند: «معزی الیه از مأموریت سفارت کبری اظهار مسرت فرمودند. مراتب تشکر امتنان عرض خلوص ایشان را به خاک پای اقدس همایون شاهنشاه روحناه فدا می‌رساند.» (همان: ۸۲-۳-۱۰-۱۳۲۰ق.). در ۱۵ ذی‌الحجه / ۵ مارس، دیاس به افتخار سفیر فوق‌العاده ایران مجلس میهمانی ترتیب داد و در آن ضیافت،

سفرای خارجی مقیم مکزیکو، وزرای دولت، اعیان و رجال سرشناس با همسرانشان حضور داشتند (همان: ۴۱ و ۳۲-۳۳-۱۱-۱۳۲۱ق.).

مقامات مکزیک از سفیر ایران به گرمی استقبال کردند و در روز پذیرایی، مسیو ریواس، رئیس تشریفات ریاست جمهوری مکزیک شخصاً به هتل محل اقامت سفیر ایران رفت و با کالسکه مخصوص رئیس جمهوری، با پنجاه نفر از سواران گارد مخصوص به فرماندهی فرزند رئیس جمهور، او را تا محل میهمانی مشایعت کرد. در طول مسیر، گروه‌های موزیک در استقبال از سفیر ایران، مارش نظامی می‌نواختند. در برابر عمارت ریاست جمهوری، ژنرال پروایله رئیس عمارت مخصوص ریاست جمهوری برای پذیرایی منتظر فرستاده ایران بود (همان: ۳۳-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.). در این میهمانی، رئیس جمهور مکزیک نشان "شیر و خورشید" اهدایی مفخم‌الدوله از طرف مظفرالدین شاه را به سینه آویخت و سفیر ایران را در سمت راست خود نشانده. رئیس جمهور در سخنرانی کوتاهی از ایجاد ارتباط با ایران ابراز مسرت کرد (همان: ۴۸-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.). استقبال رئیس جمهور در حضور نمایندگان خارجی بسیار با اهمیت بود و حاکی از آنکه نماینده ایران نزد وی شأن والایی دارد. رئیس جمهور در نطق خود خطاب به سفیر ایران و در جمع حضار گفت:

«آقای سفیر کبیر، وصول نامه همایونی که به موجب آن اعلیحضرت امپراتور شاهنشاه ایران، شما را سفیر کبیر فوق‌العاده خودشان در مکزیک مأمور فرمودند از برای من مایه بسیار خوشوقتی و مسرت قلبی و موجب فرح و شادمانی است. مأموریت شما که اول سفیر کبیر اعلیحضرت همایونی هستید که به مکزیک مأمور فرمودند برای من و مکزیک خیلی اسباب خوشوقتی و طرف اهمیت است و احساسات همایونی را که برای رونق مکزیک

و در حق من اظهار نمودید باعث تشکر قلبی همه ماها گردید و از ته دل سلامتی و اقبال وجود مبارک همایونی و رونق ممالک همایونی را خواهانیم و امیدوارم مناسبات دوستانه که امروز از یمن مقاصد مقدسه همایونی افتتاح می‌شود عنقریب و متوالیاً وسعت پیدا کند و هر دو مملکت به همدیگر از جهت مراودات و مراودات [کذا] خیلی نزدیک هستند. آقای سفیر کبیر خواهش دارم مراتب تشکرات صمیمی و خلوص عقیدت مرا به اعلیحضرت همایونی برسانید» (همان: ۳۵-۵-۱۱-۱۳۲۱ ق.).

مفخم‌الدوله پس از نطق رئیس جمهور به ایراد سخن پرداخت و از اینکه به عنوان فرستاده ایران در مکزیک حضور دارد، ابراز خشنودی کرد:

«آقای پرزیدان، با کمال افتخار نامه همایونی را که به موجب آن اعلیحضرت اقدس شهریار معظم و تاجدار مفخم این بنده فدوی را با سمت سفارت کبرای مخصوص فوق‌العاده خودشان نزد جناب شوکت‌مآب عالی مأمور فرموده می‌رساند. هیچ مأموریتی نمی‌توانست بیشتر از این اسباب سربلندی و افتخار و موجب شادمانی قلبی این فدوی باشد؛ خاصه که بندگان اعلیحضرت اقدس شهریار اول مأموریت به دربار جناب شوکت مآب عالی را به این بنده مرحمت و حامل بیان مراتب دوستی و وداد و احساسات قلبی خودشان نسبت به جنابعالی و ادعیه خودشان به رونق و ترقیات مکزیک فرموده‌اند و مقرر داشته‌اند که مناسبات فی مابین دو مملکت را افتتاح نماید. بندگان اعلیحضرت اقدس شهریار همایون با کمال میل و لذت ترقیات ممالک متحده مکزیک را که در تحت اداره عاقلانه رئیس مملکتی مثل جناب شوکت مآب عالی که طرف تحسین و تمجید تمام دنیا هستید می‌نماید، می‌خوانند. امیدوارم با وجود اینکه دو مملکت ما از هم خیلی

دورند مناسبات و مراودات آنها به مرور وسعت پیدا کرده و علایق و روابط دوستی نزدیک و محکم‌تر گردد» (همان: ۳۴-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.).

سفیر ایران از چهره‌های سرشناس در عرصه روابط خارجی ایران محسوب می‌شد و با بسیاری از دیپلمات‌های کشورهای دیگر رابطه دوستی داشت؛ به همین سبب، سفرای آتازونی، آلمان، بلژیک و روسیه نیز از او استقبال کردند و هر کدام به افتخار وی ضیافت شام یا ناهار تدارک دیدند (همان: ۳۲-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.). سابقه دوستی مفخم‌الدوله با وزیر مختار آلمان در مکزیک طولانی‌تر بود: «وزیر مختار دولت مزبور با فدوی از مصر آشنایی داشت و در غیاب خود به شارژدافر دستورالعمل داده بود که لازمه محبت را کند» (همان: ۴۳-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.). این اقدام در تصمیمات بعدی مفخم‌الدوله، که به آن اشاره خواهد شد، مؤثر افتاد.

مفخم‌الدوله پس از انجام مأموریت و مذاکره با مقامات، نامه انتصاب خود از طرف دولت ایران را به وزیرمختاری و ایلچی مخصوص در مکزیک، تقدیم وزیر امور خارجه کرد. وزیر ضمن تشکر از اقدام ایران برای توسعه روابط، از مفخم‌الدوله خواست تا سالی دو بار به مکزیک مسافرت کند و اسباب و شرایط توسعه روابط تجاری را فراهم آورد (همان: ۵۰-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.). در ۲۶ ذی‌الحجه/ ۲۶ مارس مأموریت مفخم‌الدوله در مکزیک پایان یافت و در روز حرکت، معاون وزیر امور خارجه و رئیس تشریفات، او را تا ایستگاه راه‌آهن مشایعت کردند و وی از مکزیکو به مقصد واشنگتن به راه افتاد.

پیش از ترک مکزیک، مفخم‌الدوله در نامه‌ای به میرزا نصرالله مشیرالدوله وزیر امور خارجه، اطلاع داد که چون دولت مکزیک قصد دارد در آینده نزدیک ایلچی مخصوص به ایران بفرستد و یک قنصل جنرال تعیین کند، برای توسعه روابط بهتر است

که ایران نیز، نماینده خود را به وزارت امور خارجه محل معرفی کند. به سبب مشکل مالی، امکان تأسیس سفارتخانه و اعزام سفیر مقیم وجود نداشت. بنابراین، مفخم‌الدوله پیشنهاد کرد از وزرای مختار مقیم یکی از کشورهای پیشرفته در ایام غیبت وی، امور نمایندگی ایران در مکزیك را رسیدگی کند. بنابر رسم، اگر نماینده دائم حضور نداشت، سفیر یا وزیرمختار دائم کشور دیگر، امور کشور غیر مقیم را نیز بر عهده می‌گرفت. در برخی از نقاط دنیا، معمولاً نماینده روسیه یا انگلستان امور مربوط به ایران را انجام می‌دادند، اما این بار نماینده آلمان بدین منظور پیشنهاد شد، زیرا هم فرد بانفوذی بود و هم مفخم‌الدوله با وی سابقه دوستی داشت؛ از این رو، فون فلوکر شارژدافر آلمان، معتمد رئیس‌جمهور مکزیك و مورد توجه امپراتور آلمان بدین کار پرداخت (همان: ۴۵ و ۱۷-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.)، اما باید نظر وزارت امور خارجه آلمان را نیز جویا می‌شدند. بنابراین، وزیر امور خارجه ایران در یادداشتی به طرف آلمانی، این درخواست را مطرح کرد و سفارت آلمان نیز با ارسال پاسخ، موافقت دولت متبوع خود را اعلام داشت (همان: ۹۴-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.).

با پیشنهاد فلوکر و موافقت مفخم‌الدوله، فینک اتاشه سفارت آلمان تحریرات سفارت ایران را بر عهده گرفت. بنابر یکی دیگر از رسوم گذشته، کشورهایی که اتباع اندکی در کشور دیگر داشتند، یک نفر را به عنوان قنصل افتخاری انتخاب می‌کردند. قنصل افتخاری گاهی از میان اتباع کشور مقیم انتخاب می‌شد. به همین منظور، فلوکر به مفخم‌الدوله پیشنهاد کرد تا یکی از معتبرین محلی را برای این کار انتخاب کنند. سرانجام فردی به نام موگو شرر، که با رئیس‌جمهور مکزیك هم نسبت داشت، انتخاب شد و وزارت امور خارجه مکزیك نیز او را تأیید کرد (همان: ۳۵-۲۰-۳۰-۱۳۲۱ق.).

پذیرایی و استقبال از نماینده فوق العاده مکزیک

پس از مأموریت موفقیت آمیز مفخم الدوله، طبق معاهده مودت دو کشور و تأکید رئیس جمهور دیاس، قرار شد نماینده ویژه آن کشور به ایران اعزام شود. بنابر گزارش مفخم الدوله، رئیس جمهور مکزیک قصد داشت سفیر آن کشور در وین یا پاریس را که از دوستان نزدیک رئیس جمهور هم بودند، به عنوان نماینده ویژه، روانه ایران کند (همان: ۴۴-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.). چندی بعد وزارت امور خارجه مکزیک به سفیر ایران در واشنگتن اطلاع داد که از میان سفرای آن کشور، دون سباستین دومیر، سفیر کبیر آن کشور در فرانسه برای این مأموریت انتخاب شده است. ژنرال مانوئل مودراکس وابسته نظامی، استاکسیون اسکورن نایب سفارت، برنارد دومیر فرزند سفیر کبیر و چهار خدمتکار، ایلچی ویژه را همراهی می کردند. نخست قرار بود هیئت در ماه رجب ۱۳۲۱ق./ اکتبر ۱۹۰۳م. از پاریس به سمت تهران حرکت کند، اما امکانات لازم حاضر نبود و بنابراین، سفر را یک ماه به تأخیر انداختند و در ۴ شعبان ۱۳۲۱ق./ ۲۷ اکتبر ۱۹۰۳م. روانه ایران شدند (همان: ۶۳-۲۰-۵-۱۳۲۱ق.). مسیر حرکت سفیر از وین، تفلیس و بادکوبه به انزلی تنظیم شده بود. در مسیر وی، سفارتخانه‌ها و کنسولگری‌های ایران مکاتبات لازم را برای هماهنگی و استقبال انجام می دادند. ابتدا نوروخان، شارژدافر ایران در وین از او استقبال کرد و سپس روانه تفلیس شد، که قبلاً فرجاله خان، سرکنسول آنجا از طریق نوروخان در جریان این مسافرت قرار گرفته بود (همان: ۸۱-۱۳-۱۰-۱۳۲۱ق.).

پذیرایی گرم دولت مکزیک از فرستاده ویژه ایران موجب شد تا نماینده فوق العاده مکزیک نیز از احترام فوق العاده برخوردار شود. با توصیه‌های مفخم الدوله برای استقبال و پذیرایی گرم از سفیر مکزیک، دولت و به ویژه وزارت امور خارجه تدابیر لازم را در این

خصوص در نظر گرفته بودند. میرزا نصراله خان مشیرالدوله، وزیر امور خارجه، محتشم‌الملک را که از بزرگان رشت و شخصی قاعده‌دان بود، به عنوان میهماندار وی انتخاب کرد تا برای استقبال به انزلی برود (همان: ۴۲-۲۰-۵-۱۳۲۱ق.). وضعیت راه شوسه که قرار بود سفیر از آنجا عبور کند، چندان مساعد نبود و مشیرالدوله به ملازمت، رئیس اداره شوسه دستور داد تا مسیر راه رشت تا سفیدکله را هموار کند تا در مسیر برای فرستاده مشکلی پیش نیاید (همان: ۱۶۱-۸-۲۵-۱۳۲۱ق.). در یادداشت دیگری به مسئولان ایالت گیلان و راهداران مسیر قزوین تا تهران دستور دادند تا ترتیباتی معادل آنچه برای سفیر کبیر انگلستان در هنگام عبور از راهها در نظر گرفته می‌شود، برای فرستاده مکزیکی در نظر گیرند (همان: ۹-۵-۲۰-۱۳۲۱ق.).

سفیر و همراهان در سه شنبه ۱۳ شعبان / ۳ نوامبر از طریق بادکوبه وارد انزلی شدند و مورد استقبال عمید همایون نایب‌الحکومه انزلی و رئیس بلژیکی گمرک قرار گرفتند و چند ساعت بعد محتشم‌الملک نیز به آنها پیوست (حبل‌المتین، ۱۳۲۱، ش. ۱۵: ۱۰). به محض ورود هیئت مکزیکی به ساحل ایران، چند گلوله توپ به نشانه احترام شلیک شد. چند کالسکه تشریفاتی به انزلی فرستادند و در هر ایستگاه نیز ۱۰ نفر حضور داشتند تا از وی استقبال کنند (آرشیو وزارت امور خارجه، ۴۲-۲۰-۵-۱۳۲۱ق.). هیئت پس از یک روز استراحت در عمارت دولتی، به سمت رشت حرکت کرد و در مسیر «یک دسته موزیکالچی» آنها را همراهی می‌کرد. در رشت، شاهزاده عضدالسلطان حاکم گیلان، مقدم سفیر را گرمی داشت و آنها پس از یک شب توقف در این شهر، به طرف قزوین به راه افتادند. جمعی از سواران طالبی تا منجیل هیئت را همراهی کرد و از این محل سواران اکراد تا قزوین همراه هیئت بودند و سالار اکرم حاکم قزوین، در دروازه شهر به استقبال سفیر آمد. روز ۱۸

شعبان/ ۸ نوامبر هیئت در ۷ کالسکه سلطنتی از قزوین به طرف تهران حرکت کرد و بعد از ظهر شنبه ۱۹ شعبان/ ۹ نوامبر به پایتخت رسید (ثریا، ۱۳۲۱، ش. ۹:۲۷). به محض ورود به پایتخت، سردار افخم به نمایندگی از دولت از سفیر در باغ شاه استقبال کرد. عمارت بهارستان، از ساختمان‌های مجلل آن زمان تهران به عنوان اقامتگاه هیئت مکزیک در نظر گرفته شد. مقتدرالملک، رئیس تشریفات وزارت امور خارجه و قهرمان میرزا فرزند یمین‌السلطنه میهماندار هیئت بودند (همان: ۴۲-۲۰-۵-۱۳۲۱ ق.).

سفیر در سه شنبه ۲۲ شعبان/ ۱۱ نوامبر با مظفرالدین شاه ملاقات و پیام رئیس‌جمهور و یک قبضه اسلحه با نشان مخصوص را به شاه تقدیم کرد. در این ملاقات، طرفین بر گسترش روابط تأکید کردند. سپس سفیر به دیدار میرزا نصراله خان مشیرالدوله وزیر امور خارجه رفت. سفیر در ضیافت شام که وزیر امور خارجه در خانه خود ترتیب داد و حدود پنجاه نفر از رجال و اعیان حضور داشتند، شرکت کرد. در ایام اقامت سفیر در تهران، شاهزاده عین‌الدوله و شعاع‌السلطنه نیز به افتخار وی ضیافت شام دادند. روز ۲۳ شعبان/ ۱۶ نوامبر ضیافت ناهار به افتخار سفیر در حضور شاه برگزار شد و در این مراسم بسیاری از اعیان و اشراف حضور داشتند. شاه یک قطعه نشان تمثال مکمل به برلیان به سفیر، یک درجه دوم نظامی با حمایل قرمز به جنرال اتاشه و دو قطعه درجه دوم به پسر و نایب ایشان اهداء کرد» (همان: ۶۱-۲۴-۱۹-۱۳۲۱ ق.). علاوه بر این، وزیر خارجه از طرف شاه یک جفت قالیچه ابریشم به سفیر و یک انفیه‌دان مرصع به جنرال اتاشه و دو انگشتر فیروزه به نایب و پسر سفیر تقدیم داشت (ثریا، ۱۳۲۱، ش. ۹:۲۷).

عصر روز ۲۳ شعبان/ ۲۶ نوامبر هیئت مکزیک تهران را به مقصد رشت ترک کرد تا از آنجا روانه پاریس شود. چون سفیر به رشت رسید، در تلگرافی به وزیر خارجه از

استقبال طرف ایرانی تشکر کرد: «از اظهار محبت جنابعالی خیلی ممنون هستم و از زحمات و مراقبت محتشم‌الملک خیلی متشکر هستم. امیدوارم که به زودی شخصاً بتوانم احساسات قلبی خود را اظهار نمایم» (آرشیو وزارت امور خارجه، ۱۵-۲۰-۵-۱۳۲۱ق.). بنابر گزارش‌های مفخم‌الدوله، مکزیکیک یک جنرال قنصل در تهران انتخاب کرد که البته حقوق نداشت و نام او نیز در اسناد ذکر نشده است.

اعزام سفرای متقابل موجب آغاز روابط شد، هر چند که سال‌ها در همین حد باقی ماند، اما در ابتدای کار نشان از آن داشت که اراده برای برقراری روابط باقی است. گویا تأمین هزینه سفرات برای هر دو کشور مشکل بود و چون نفع اقتصادی نیز در این روابط به نظر نمی‌رسید، مهم‌ترین اتفاق در همین حد اعزام سفرای ویژه ماند. پس از انتخاب مجدد ژنرال دیاس به ریاست جمهوری، ایناکسیو کارسیکال وزیر امور خارجه در یادداشتی به وزارت خارجه ایران، انتخاب او را به دولت ایران اطلاع داد (همان: ۹۱/۲-۱-۲۴-۱۳۲۲ق.). مظفرالدین شاه هم در پیامی تبریک گفت و اظهار داشت:

«... به تکثیر مراتب ودادیه دولت علیه ایران و جمهوری مکزیکیک داریم و بنیات خیر آن جناب عظمت‌مآب هم در حصول این مقصود کاملاً مسبوق می‌باشم. از این خبر مسرت اثر قرین کمال خوشوقتی گردید و با نهایت انبساط اظهار می‌داریم که از طرف خودمان کمافی‌السابق در ازدیاد روابط حسنه دولتین مساعی شاهانه به عمل خواهیم آورد...» (همان: ۱-۸-۲۴-۱۳۲۲ق.).

رابطه ایران و مکزیکیک در بیش از نیم قرن، ثابت و یکسان باقی ماند و در حد اعزام سفیر، سپری شد. در سال ۱۳۲۱ق. مأموریت نوروز خان شارژدافر ایران در وین پایان یافت و او به تهران فراخوانده شد. به توصیه وزارت امور خارجه، امور سفارت ایران در

اتریش به نماینده مکزیک واگذار گردید: «چون حسب امر و اراده علیّه بندگان اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاهی دام ملکه معتمدالسلطان نوروزخان شارژدافر این دولت علیّه در برابر آن دولت امپراطوری احضار گردید، لهذا وکالت اداره امور سفارتی آنجا تا زمان ورود جناب جلالت‌مآب اجل مفخم الدوله وزیر مختار دام اقباله به جناب مسیو زنیس وزیر مختار مکزیک داده شد» (همان: ۳۸-۱۴-۳-۱۳۲۲ق.). احتمالاً این انتخاب با مفخم‌الدوله ارتباط دارد، زیرا همزمان با پایان یافتن سفارت او در واشنگتن و انتصاب به وزیرمختاری در وین و در فاصله غیبت او، امور به وزیر مختار مکزیک واگذار شد.

پس از جنبش مشروطیت در ایران، به سبب اشتغال دولت‌ها به مشکلات داخلی، در سیاست خارجی به ویژه با کشورهای که روابط چندان گسترده نبود، رخوتی به وجود آمد. در روابط ایران و مکزیک تغییر محسوسی حاصل نشد؛ وقتی مأموریت فلوکر شارژدافر آلمان در مکزیک پایان یافت، مدتی وزیرمختار بلژیک در مکزیک مسئولیت سفارت ایران را بر عهده گرفت. مرتضی‌خان ممتازالملک سفیر ایران در واشنگتن، در نامه‌ای به وزارت امور خارجه درخواست کرد که دیگر از وزیران مختار مقیم برای امور سفارت کسی انتخاب نشود و امور را به جنرال قنسول واگذار کنند (همان: ۲-۵-۲۱-۱۳۲۲ق.).

چند سال بعد، علی‌قلی‌خان از سفارت ایران در واشنگتن، در نامه‌ای به وزارت امور خارجه پیشنهاد کرد که آرتور لوک هاوس، به عنوان قنسول ایران در مکزیکو منصوب گردد (همان: ۱۹-۱-۲۰-۱۳۲۸ق.). این انتخاب از آن جهت صورت گرفت که فردی به نام لابر، ظاهراً از معتمدان محلی، او را به سفیر ایران در واشنگتن معرفی می‌کند (همان: ۶۰-۱-۲۰-۱۳۲۹ق.). از سوی دیگر، علی‌قلی‌خان به وزارت امور خارجه گزارش داد که سفیرکبیر مکزیک در واشنگتن و وزیرمختار بلژیک در مکزیک هم او را فردی قابل و برای جنرال

قنسولی مناسب دانستند (همان: ۴۴۵-۱-۲۰-۱۳۲۹ق.). لوک هاوس نیز چند گزارش سیاسی و اقتصادی برای سفیر ایران تهیه می‌کند و توانایی خود را در این زمینه نشان می‌دهد. ناصرالملک، نایب‌السلطنه با درخواست علی قلی خان موافقت کرد و در فرمانی، جنرال قنسولی افتخاری ایران در مکزیک به لوک هاوس واگذار شد (همان). سپس از دولت مکزیک نیز خواستند تا با انتصاب او موافقت کند. لوک هاوس در نامه‌ای به وزارت امور خارجه ایران، ضمن ابراز تشکر از حسن ظن دولت ایران نوشت: همه کوشش خود را برای بهبود و توسعه روابط تجاری و اقتصادی به کار خواهد برد و در ضمن، چون خود را مأمور دولت ایران می‌داند، از وزارت امور خارجه خواست تا نظرات خود را در خصوص گزارش‌های او اعلام دارد تا از تأمین اهداف ایران اطمینان یابد (همان: ۹-۱-۱۰-۱۳۳۰ق.).

پس از مشروطیت، مکاتبات میان دو کشور، به سطح تبادل برخی پیام‌ها میان مقامات کاهش یافت: رئیس‌جمهور مکزیک در پیامی به سفیر ایران در واشنگتن، درگذشت مظفرالدین شاه را تسلیت گفت (همان: ۱۰۱-۶۹-۹۹-۱۳۲۴ق.). در تبادل پیام میان مقامات، فرانسیسکو مادورو رئیس‌جمهور مکزیک در نامه‌ای به احمدشاه، انتخاب خود را به مقام ریاست جمهوری، اعلام کرد:

«باعلیحضرت احمدشاه قاجار شاهنشاه ایران، دوست معظم مهربان در انتخاب فوق‌العاده که در ماه اکتبر به عمل آمد هموطنانم مرا به سمت ریاست ممالک مکزیک منتخب نمودند که برای مدت جاریه از اول نوامبر ۱۹۱۰ تا ۳۰ دسامبر ۱۹۱۶ موافق اصول مشروطیت حکومت نمایم. با کمال افتخار به استحضار خاطر آن اعلیحضرت می‌رساند که سمت مزبور را قبول نموده و با کمال خوشوقتی اطلاع می‌دهم که در مدت خدمت خود

مخصوصاً برای تشدید روابط ودادیه که بین دولتین خوشبختانه موجود است سعی خواهیم نمود...» (همان: ۷-۱۶-۵۸-۱۳۲۹ق.).

ابوالقاسم ناصرالملک، نایب السلطنه، در نامه‌ای به رئیس‌جمهور انتخاب او را از طرف شاه و ملت ایران تبریک گفت و ابراز امیدواری کرد که روابط در دوره رئیس‌جمهور جدید بیشتر توسعه یابد (همان: ۹۰-۵-۵۸-۱۳۳۰ق.).

هر چند روابط میان دو کشور در دوره قاجار برقرار شد، اما نتیجه عینی خاصی جز اعزام نماینده فوق‌العاده در پی نداشت. با این وجود، مفخم‌الدوله در گزارشی اعلام کرد که مأموریت ثمربخش بوده است و بنابر برخی اخبار، عده‌ای از تجار ایرانی مقیم اسلامبول و هندوستان باب تجارت با آمریکای جنوبی و مکزیک را آغاز کردند و برخی از امتعه ایرانی، از جمله خشکبار و فرش به این کشورها صادر می‌شد (همان: ۱۱۴-۵-۱۱-۱۳۲۱ق.); گو اینکه به نظر می‌رسد حجم معاملات در دوره قاجار در این منطقه چندان چشمگیر نبوده است.

از جمله مهم‌ترین مسائل در روابط ایران و مکزیک در دوره قاجار، می‌توان به دعوت از شاه ایران برای عضویت افتخاری در اکادمی طب اشاره کرد. در سال ۱۳۲۴ق./ ۱۹۰۶م. دولت مکزیک از شاه ایران دعوت کرد تا به عضویت افتخاری آکادمی طب مکزیک درآید، اما ممتازالملک سفیر ایران، به این درخواست پاسخ منفی داد و در نامه‌ای به وزارت امور خارجه اعلام کرد: چون تا پیش از این، از شاهان ایران در خارج از مملکت خود عضویت هیچ‌گونه انجمنی را نداشته‌اند، برای اینکه ایجاد سابقه نشود، با این درخواست مخالفت کرده است (همان: ۱۴۶-۶۹-۹۹-۱۳۲۴ق.).

همچنین، دولت مکزیک از ایران دعوت کرد تا نماینده‌ای به «کنگره معرفت الارض» در مکزیکوسیتی اعزام کند. دولت ایران به کنسول خود در مکزیک دستور داد تا در آن کنگره شرکت جوید. سفارت در واشنگتن به دولت اطلاع داد که کنسول در زمان

برگزاری کنگره در مسافرت اروپا خواهد بود و امکان حضور وی وجود ندارد. بنابراین، به پیشنهاد دولت، سفارت در نامه ای به دولت مکزیک، از اینکه نماینده ایران نمی تواند در آن کنگره شرکت کند، عذرخواهی کرد (همان: ۸۹-۶۹-۹۹-۱۳۲۴ق.).

روابط دو کشور در دوره پهلوی اول نیز تحول چندانی نداشت و در سال ۱۳۰۷ش/ ۱۹۲۸م. با لغو کاپیتولاسیون در ایران و اعلام رسمی به کلیه نمایندگی های خارجی در تهران، پیمان نامه های دوستی و بازرگانی ایران و مکزیک در ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۷/ دهم مه ۱۹۲۸ باطل شد و سرانجام سال ها بعد، در ۱۳۵۴ش/ ۱۹۷۵م. دو کشور در پایتخت های خود، سفارت و نمایندگی افتتاح کردند.

نتیجه

پس از گذشت یکصد و دوازده سال، یعنی از زمان سفر مفخم الدوله به مکزیک، چنین به نظر می رسد که روابط دو کشور، چندان توجیه اقتصادی و تجاری نداشت، اما ضرورت های بین المللی برای توسعه روابط در قرن بیستم، موجب شد تا ایران و مکزیک به برقراری روابط تمایل یابند. هر چند از لحاظ سیاسی، روند آغاز روابط بسیار سریع و بدون هیچ گونه مشکلی پیش رفت، با این حال، افتتاح سفارت مقیم، نیم قرن طول کشید. نکته قابل تأمل اعطای حق کامله الوداد طرفین به یکدیگر است. ملاحظه تاریخچه روابط ایران با برخی از کشورها نشان می دهد که ایران به راحتی این حق را به هر کشوری نمی داد، اما مکزیک از این حق برخوردار شد و متقابلاً ایران نیز از آن بهره مند گردید.

منابع و مأخذ

اسناد:

آرشیو وزارت امور خارجه، اداره اسناد و تاریخ دیپلماسی، سال های ۱۳۲۰ و ۱۳۲۱ و ۱۳۲۲ و ۱۳۲۴ و ۱۳۲۸ و ۱۳۲۹ و ۱۳۳۰ قمری
----- ، مخزن معاهدات، عهدنامه دوستی و تجاری ۱۹۰۲/۵/۱۴

کتابها:

دهباشی، علی [به کوشش] (۱۳۶۱) *سفرنامه مظفرالدین شاه به فرنگ*، تهران: فرزاد

نشریات:

روزنامه جبل‌المتین، ۲۶ رمضان ۱۳۲۱، شماره ۱۵.
روزنامه ثریا، ۱۲ رمضان ۱۳۲۱، شماره ۲۷.
نشریه وزارت امور خارجه، دور دوم، شماره ۴، دی ۱۳۳۵ ش.